

**YAHŞIHANIM NESİROVA. “OSMANLI
HAKİMİYYETİ DÖVRÜNDE HALHAL VE
URMİYA BÖLGELERİ. (XVIII ESRİN 20-Cİ
İLLERİ). BAKI , “ELM”, 2021 (188 SAYFA).
ISBN: 978-9952-514-61-1**

Hüsameddin KARAMAN*

Osmanlı Devleti'nin diğer Türk-Müslüman devletlerinden farklı yönlerinden birisi ve belki de, en önemlisi, bu devletin sistemli idarecilik prensiplerinden kaynaklanan arşivcilik kültürünün olmasında ve tarihe kavuşmasından sonra ise, bir miras olarak çok değerli belgeleri bırakmasındadır. Bu arşiv malzemeleri içinde Osmanlı Tahrir Defterleri'nin sosyal-ekonomik, etno-demografi, toponimi, antroponimi vb. bilim alanları için zengin veri tabanı olmasından dolayı değeri çok yüksektir.

Azerbaycan'da tahrir defterleri üzerine araştırmaların 80'li yıllardan başlanması ve 90'lı yıllardan günümüze kadar devamlı şekilde yayınlanması, Azerbaycan tarih ilmine yepyeni vasıf kazandırmış, Azerbaycan'ın da bir parçası olduğu Safevi Devleti'nin XVI. yüzyılın sonları ve XVII. yüzyılın başları ile XVIII. yüzyılın 20-30'lu yılları Osmanlı Dönemi tarihine yeni, evvelkilerden farklı bir bakış açısının mümkünliğini de ortaya koymuştu. Oysa, sözkonusu dönemin tarihinin Fars ve Rus, bazen ise, Ermeni kaynaklarına dayanılarak araştırılması, Safevi Devleti'nin bazı bölgelerinin Osmanlı Dönemi tarihinin *başkalarının* gözü ile değerlendirilmesine yol açmış ve varılan sonuçlara ise, değiştirilemez bir *sonsöz damgası* vurulmuştu.

Kısa bir zaman dilimi içinde Gence-Karabağ ve Tiflis eyaletlerinin, Revan, Ardebil, Nahçıvan ve Lori sancaklarının mufassal ve icmal defterlerinin araştırılması, yayınlanması ve gerekli kadroların hazırlanması ile durum büsbütün değiştirilmiş ve Osmanlı araştırmaları Azerbaycan'da dayanıklı bir tabana oturtulmuştu.

* PhD, Head, Department of Education, Dialogue of Cultures and Civilizations (Vancouver, Canada),
karamanbusam@gmail.com
Makale Geliş Tarihi:12.02.2023 • Makale Kabul Tarihi:21.08.2023

1969 tarihinde rahmetli Prof. Dr. Nejat Göyünç tarafından başlatılan (Nejat Göyünç. XVI. yüzyılda Mardin Sancağı (İstanbul Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi yayınları, İstanbul, 1969) ve "şehir tarihi veya mahalli tarih" olarak adlandırılan (Orhan Köprülü) tarih türü Türkiye tarihçileri tarafından örnek kabul edilmiş ve Bayburd, Kütahya, Antep, Hamid, Harput sancakları, Ordu ve Manisa kazaları hakkında değerli çalışmalar ortaya koymuş İ.Miroğlu, M.Ç.Varlık, H.Özdeğer, Z.Arıkan, B.Yediyıldız, M.A.Ünal, F.Emecen vb. tarihçiler gibi tanıtma amacı ile yazdığımız bu yazıda Dr.Yahşıhanım Nesirova'nın yayınladığı "Osmanlı Hakimiyeti Dövründe Halhal ve Urmiye Bölgeleri (XVIII. esrin 20-ci illeri)" adlı kitabının da esası Prof.Dr.Nejat Göyünç tarafından koyulmuş ilmi geleneğin devamı olarak değerlendirmemiz doğru olur, sanırım.

Giriş, üç bölüm, netice, geniş bibliyografya, yer adları indeksi, Rusça ve İngilizce özetlerden oluşan bu kitabın yazılmasında esas kaynak "Defter-i Mufassal Liva-yi Halhal ve Liva-yi Urumi" (BOA, TD N: 910) adlı mufassal defterdir.

Adıgeçen defterin yanısıra Y.Nesirova XVIII. yüzyılın 20-30'lu yıllarında Osmanlı idaresinde olmuş Safevi Devleti'nin eyaletleri ve sancakları ile ilgili hazırlanmış tüm mufassal ve icmal defterleri, bazı Mühimme Defterlerini (N: 62, 70, 133, 134), Osmanlı kroniklerinden Naima'nın, Küçükçelebizade Asım Efendi'nin, Şemdanizade Fındıklı Süleyman Efendi'nin vb. eserlerini, Farsça ve Rusça yazılmış kaynak ve araştırmaları geniş şekilde kullanmış ve onların değerlendirmesini yapmıştı (s. 4-10).

Kitabın birinci bölümünde XVIII. yüzyılın 20'li yıllarında dağılmakta olan Safevi Devleti'nin sosyal-ekonomik durumu, siyasi istikrarının bozulması, devlet içindeki desantralizasyon, Osmanlı-Safevi-Rusya üçgenindeki siyasi süreç, bu ortamda Osmanlı-Safevi ilişkilerinin anatomisi gibi konular detaylı şekilde araştırılmıştır (s.11-35).

Eserin ikinci bölümünde Y.Nesirova Halhal ve Urmiye livaları ile Salmas kazasının Osmanlı Dönemi idari birimleri, onlara bağlı olan nahiyelerin üzerinde birer-birer durmuş, tüm meskun olan şehir, köy ve mezraaların coğrafyasını belirlemenin yanısıra bu kaza ve livalarda Osmanlı öncesi kurulmuş vakıflar ve şehir hayatı hakkında çok titiz bir araştırma yapmıştı. Araştırmanın ilgi çekici yönlerinden birisi de bu idari birimlerin etnik ve demografik durumu ile ilgilidir. Müslümanların yanısıra Hıristiyan ve Yahudilerin de meskun olduğu Urmiye livası ve Salmas kazasından farklı olarak, Halhal livasının nüfusunun yüzde-yüz Oğuz Türklerinden olan Avşar Cemaatine bağlı boylardan oluştuğunu Y.Nesirova sinkron kaynaklara da dayanarak ortaya koymuştu. Hıristiyanların meskun oldukları köylerin adlarının Türk-Müslüman adları ile mufassal deftere

yazılması, Osmanlı idaresinden önce Safevi Devleti'nde yer almış ağır sosyal-ekonomik durum ile ilgili olarak meskun yerlerin insanların diğer eyaletlere göçmeleri sonucu bırakılmış yerler olduğunu göstermektedir. Urmiye livası ve Salmas kazasında da Türk-Müslüman nüfusun salt çoğunluk oluşturduğunu kitapta yer alan tablolardan da görmek mümkün. (s. 36-103).

Elimizdeki kitabın üçüncü bölümü (s. 104-152) Halhal ve Urmiye livalarının ve Salmas kazasının ziraati, vergi ve rüsumlarla ilgilidir. Mufasssal defterin ziraatle ilgili olan istatistik verilerini cedveller şeklinde sistemleştirerek, bu yerlerin insanların çiftçilik, hayvancılık, arıcılık, meyvecilik, bostancılıkla uğraşdığını ortaya koymuş, tarım ile ilgili gereken vergi ve rüsumların neler olduğunu açıklamış ve çok önemli gelir kaynaklarının iltizama verilmesi üzerinde durmuştu. Dağlık bölgeler olmalarına rağmen adigeçen kaza ve livalarda meskun olan insanların pamukçuluk ve çeltikçilikle de uğraşmasının belirlenmesi de çok ilgi çekicidir.

Netice bölümünde Y.Nesirova yaptığı çok değerli araştırmanın özetini vererek, araştırdığı mufasssal defterin idarecilik, ziraat, şehir hayatı, etnodemografi açısından çok önemli kaynak olduğuna dikkati çekmişti.

Araştırdığı bu tür kaynak ile Y.Nesirova çağdaş Azerbaycan'ın siyasi sınırları ile yetinilmemesine ve bugünkü jeopolitik gerçekliği gözönünde bulundurarak, bu tür kaynakların Safevi Devleti'nin siyasi coğrafyası üzerine oturtulmasının önemine dikkati çekmiş bulunmaktadır.

Başarılı çalışmasının değerlendirilmesine son verirken, yazarından bu değerli mufasssal defterin metninin biran önce yayınlanmasını temenni ederiz.

